

بررسی‌های حسابداری و حسابرسی

شماره ۴۲ - زمستان ۱۳۸۴

صص ۳۹ - ۲۱

محتوای اطلاعاتی کسری ذخایر مورد اشاره در گزارش حسابرسی

یحیی حساس یگانه* - محسن قاسمی**

تاریخ دریافت مقاله: ۸۳/۱/۱۷

تاریخ تایید نهایی: ۸۴/۱۰/۲۰

چکیده

به‌رغم اتفاق نظر در مورد ضرورت ارزیابی اطلاعات ارایه شده از سوی مدیریت توسط افراد صلاحیت‌دار مستقل، همواره طی سالیان متمادی درباره تاثیر گزارش حسابرسی بر فرآیند تصمیم‌گیری استفاده‌کنندگان بحث بوده‌است. در این پژوهش، بر مبنای طرح و آزمون چهار فرضیه، محتوای اطلاعاتی کسری ذخایر مورد اشاره در گزارش حسابرسی و تاثیر افشای مبلغ آن بر تصمیم‌گیری سرمایه‌گذاران و کارشناسان بررسی شده‌است. جامعه آماری مورد مطالعه در این پژوهش، برای آزمون فرضیه‌های اول و دوم، محدود به شرکت‌های پذیرفته‌شده در بورس اوراق بهادار تهران و برای آزمون فرضیه‌های سوم و چهارم، در برگیرنده سه گروه کارشناسان سازمان بورس اوراق بهادار تهران، کارشناسان شرکت‌های کارگزاری، و سرمایه‌گذاران در شرکت‌های پذیرفته‌شده در بورس اوراق بهادار تهران است.

یافته‌های این پژوهش نشان‌دهنده آن است که، تغییرات تعداد بندهای گزارش حسابرسی در مورد کسری ذخایر شرکت، تاثیر معنی‌داری بر قیمت سهام ندارد. اما، تغییرات مبلغ کسری ذخایر مورد اشاره در گزارش حسابرسی، تاثیر معنی‌داری بر قیمت سهام دارد. همچنین، هرچند در گروه کارشناسان و کارگزاران سازمان بورس اوراق بهادار تهران، تفاوت معنی‌داری بین میانگین قیمت سهام پیشنهاد شده توسط هریک از گروه‌های باخبر و بی‌خبر از مبلغ کسری ذخیره‌مالیات مورد اشاره در گزارش حسابرسی مشاهده شد؛ ولی در گروه سرمایه‌گذاران، تفاوت معنی‌داری بین میانگین قیمت سهام پیشنهاد شده توسط هریک از گروه‌های باخبر و بی‌خبر از این مبلغ مشاهده نشد.

واژه‌های کلیدی: گزارش حسابرسی، ذخایر، قیمت سهام، بورس اوراق بهادار تهران

* استادیار دانشکده حسابداری و مدیریت دانشگاه علامه طباطبایی

** کارشناس ارشد حسابداری از دانشکده حسابداری و مدیریت دانشگاه علامه طباطبایی

مقدمه

تغییرات بنیادی سال‌های گذشته در اقتصاد ایران از یک سو، و رشد و توسعه بنیادهای اقتصادی در کنار پیچیده شدن معاملات تجاری و سیستم‌های اطلاعاتی از سوی دیگر، نیاز به اطلاعات مربوط و قابل‌اتکا برای تصمیم‌گیری در حوزه‌های مختلف را بیش از پیش نمایان ساخته است [۲]. رشد فزاینده این پیچیدگی‌ها، افزون بر توجیه نیاز به اطلاعات اقتصادی مربوط [۴]، فرآیندهای مولد این اطلاعات را نیز توجیه می‌کند و موجب گسترش نیاز به حسابرسی به عنوان بخشی از فرآیند گزارش‌گری می‌شود [۹]. هدف حسابرسی در چارچوب یک فرآیند آزمون [16]، با تکیه بر نظریه‌های مربوط، زدودن آلودگی‌های اطلاعات است. تا از طریق افزایش قابلیت‌اتکای آن، بستری مناسب را برای استفاده از اطلاعات، در راستای تصمیم‌گیری‌های اقتصادی فراهم سازد.

به‌رغم اتفاق نظر در مورد ضرورت ارزیابی غیر مستقیم اطلاعات ارایه شده از سوی مدیریت توسط افراد صلاحیت‌دار مستقل، همواره طی سالیان متمادی درباره تاثیر گزارش حسابرسان بر فرآیند تصمیم‌گیری استفاده‌کنندگان بحث بوده است [21]. در این پژوهش، محتوای اطلاعاتی کسری ذخایر مورد اشاره در گزارش حسابرسی و تاثیر افشای مبلغ آن بر تصمیم‌گیری سرمایه‌گذاران و کارشناسان بررسی شده است. در واقع، سؤال اصلی تحقیق این است که: «آیا افشای مبلغ برآوردی کسری ذخایر حسابداری در گزارش حسابرسان مستقل تاثیری در تصمیم‌گیری سرمایه‌گذاران دارد؟»

بیان مسأله و فرضیه‌ها

استفاده بخش‌های مختلف جامعه از خدمات حسابرسی در شرایطی به حداکثر خواهد رسید که با تلاش همه‌جانبه، نقش حسابرس در جامعه به‌روشنی مشخص شود. وجود شرایطی از جمله تضاد منافع، پیامدهای اقتصادی بااهمیت، پیچیدگی و عدم دسترسی مستقیم به اطلاعات، در محیط فرآیند گزارش‌گری امکان ارزیابی مستقیم کیفیت اطلاعات به‌وسیله استفاده‌کنندگان را بسیار دشوار و ارزیابی غیرمستقیم کیفیت اطلاعات را امری ضروری می‌سازد. این شرایط در واقع توجیه‌کننده نیاز به حسابرسی توسط حسابرسان صلاحیت‌دار مستقل و ارایه خدمات اعتباردهی توسط آنها است.

حسابرسی عبارت است از فرآیند منظم و با قاعده (سیستماتیک) جمع‌آوری و ارزیابی بی‌طرفانه شواهد درباره ادعاهای مربوط به فعالیت‌ها و وقایع اقتصادی، به‌منظور تعیین میزان

انطباق این ادعاها با معیارهای از پیش تعیین شده و گزارش نتایج به افراد ذی نفع [۹]. بدیهی است، گزارش حسابرسان متأثر از کیفیت اطلاعات تهیه شده توسط مدیریت در مورد ادعاهای آنها نسبت به وضعیت مالی، نتایج عملیات و جریان وجوه نقد واحدهای تجاری است. یکی از عوامل مؤثر بر کیفیت اطلاعات تهیه شده توسط مدیریت که بر رایۀ تصویر صحیح و منصفانه از وضعیت مالی و نتایج عملیات شرکت‌ها تأثیر دارد؛ کفایت ثبت و افشای اطلاعات مربوط به ذخایر مختلف حسابداری مورد تأکید در استانداردهای پذیرفته شده حسابداری است [۸] که در صورت عدم کفایت مبالغ ثبت و افشا شده توسط مدیریت - باتوجه به اهمیت مبالغ مربوط - منجر به ارایه بند شرط در گزارش حسابرس مستقل می‌شود [21].

با توجه به توسعه بازار سرمایه در کشور طی سال‌های اخیر و لزوم گسترش فرهنگ سهام‌داری همگام با این پدیده، چنانچه ارایه مبلغ برآوردی کسری ذخایر حسابداری در گزارش حسابرس مستقل به انجام سرمایه‌گذاری آگاهانه تری منجر شود، باید از سوی نهادهای حرفه‌ای تلاش بیش‌تری درباره ارایۀ اطلاعات صحیح و منصفانه مربوط به آن به‌عنوان مبنایی برای تصمیم‌گیری آگاهانه صورت گیرد. و در صورت عدم تأثیر ارایۀ مبالغ برآوردی کسری ذخایر حسابداری در گزارش حسابرس مستقل بر فرآیند تصمیم‌گیری سرمایه‌گذاران، باید در راستای جلب توجه سرمایه‌گذاران به این موارد راه کارهای مناسبی استقرار یابد.

فرضیه‌های پژوهش

برای یافتن پاسخ مسأله مورد نظر این پژوهش، چهار فرضیه به شرح زیر ارایه شده است:
فرضیه اول: تغییرات قیمت سهام با تغییرات تعداد بندهای گزارش حسابرس مستقل در مورد کسری ذخایر حسابداری شرکت رابطه دارد.

فرضیه دوم: تغییرات قیمت سهام با تغییرات مبلغ کسری ذخایر حسابداری مورد اشاره در گزارش حسابرس مستقل رابطه دارد.

فرضیه سوم: افشای مبلغ برآوردی کسری ذخایر حسابداری در گزارش حسابرس مستقل - در مقایسه با مواردی که بدون ذکر مبلغ برآوردی آن، صرفاً به عدم کفایت ذخایر حسابداری اکتفا می‌شود - در تصمیم‌گیری کارشناسان و کارگزاران بورس اوراق بهادار تهران تأثیر دارد.

فرضیه چهارم: افشای مبلغ برآوردی کسری ذخایر حسابداری در گزارش حسابرس مستقل - در مقایسه با مواردی که بدون ذکر مبلغ برآوردی آن، صرفاً به عدم کفایت ذخایر حسابداری اکتفا می‌شود - در تصمیم‌گیری سرمایه‌گذاران تاثیر دارد.

تعریف مفاهیم

کسری ذخایر حسابداری: عبارت است از تفاوت بین مبالغ ذخایر مختلف حسابداری افشا شده در صورت‌های مالی شرکت (از جمله ذخیره کاهش ارزش موجودی‌های مواد و کالا، ذخیره مطالبات مشکوک‌الوصول و حساب‌های دریافتی، ذخیره مالیات بر درآمد، ذخیره زیان ناشی از دعاوی حقوقی، ذخیره برای هزینه خدمات پس از فروش و سایر هزینه‌ها) و میزان ذخایر موردنیاز از نظر حسابرس مستقل شرکت.

تغییرات قیمت سهام شرکت: عبارت است از میانگین تغییرات قیمت سهام شرکت در تابلوی بورس اوراق بهادار طی چند روز قبل و پس از انتشار گزارش حسابرس مستقل که از بابت تاثیرات تقسیم سود تعدیل خواهد شد.

تصمیم‌گیری: عبارت است از تصمیم‌گیری درباره خرید یا فروش سهام شرکت.

روش اجرایی پژوهش

جامعه آماری

جامعه آماری مورد مطالعه در این پژوهش، برای آزمون فرضیه‌های اول و دوم، محدود به شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران و برای آزمون فرضیه‌های سوم و چهارم، دربرگیرنده سه گروه کارشناسان سازمان بورس اوراق بهادار تهران، کارشناسان شرکت‌های کارگزاری، و سرمایه‌گذاران در شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران است.

محدوده زمانی

محدوده زمانی مورد بررسی در این پژوهش، برای آزمون فرضیه‌های اول و دوم، شامل گزارش حسابرسی سال‌های مالی ۱۳۷۷ تا ۱۳۸۲ و تغییرات قیمت سهام در محدوده زمانی ۵ روز معاملاتی قبل و ۵ روز معاملاتی پس از برگزاری مجمع عمومی عادی سالیانه این شرکت‌ها است که در رابطه با سال‌های مالی ۱۳۷۸ تا ۱۳۸۲ برگزار شده‌اند. و برای آزمون فرضیه‌های سوم و چهارم نیز، پرسش‌نامه‌های طراحی شده، به تفکیک هر یک از سه گروه

مورد مطالعه، در دی ماه ۱۳۸۳ بین این افراد توزیع شده است.

شیوه گردآوری داده‌ها

شیوه گردآوری داده‌های مورد بررسی در آزمون فرضیه‌های این پژوهش به تفکیک هریک از فرضیه‌های آن به شرح زیر بوده است:

۱. شیوه گردآوری داده‌های مورد بررسی در آزمون فرضیه‌های اول و دوم:

۱-۱. شیوه تعیین شرکت‌ها: برای تعیین شرکت‌های مورد آزمون فرضیه‌های اول و دوم این پژوهش، مراحل زیر پیموده شد:

بر مبنای اطلاعات موجود در پایگاه اطلاعاتی سازمان بورس اوراق بهادار تهران، فهرستی از شرکت‌های پذیرفته شده تا پایان سال ۱۳۷۷ تهیه شد. تعداد آن‌ها مشتمل بر ۲۸۳ شرکت بود.

به منظور قابلیت مقایسه اطلاعات مربوط به تغییرات قیمت سهام شرکت‌های مورد پژوهش، تنها شرکت‌هایی که سال مالی آن‌ها منتهی به پایان اسفندماه هر سال است در فرآیند آزمون فرضیه‌ها، مورد پژوهش قرار گرفتند. تعداد این شرکت‌ها بر مبنای اطلاعات موجود در پایگاه اطلاعاتی سازمان بورس اوراق بهادار تهران، در پایان سال ۱۳۷۷ مشتمل بر ۲۱۷ شرکت بوده است.

به منظور قابلیت اتکای نسبی تاثیر تصمیمات سرمایه گذاران بر تغییرات قیمت سهام شرکت‌های مورد پژوهش، تنها شرکت‌هایی وارد فرآیند آزمون شدند که در تمامی سال‌های مورد پژوهش، سهام آن‌ها حداقل ۴۰ روز مورد معامله قرار گرفته است. تعداد این شرکت‌ها بر مبنای اطلاعات موجود در پایگاه اطلاعاتی سازمان بورس اوراق بهادار تهران مشتمل بر ۱۷۶ شرکت بوده است.

به منظور افزایش قابلیت اتکای نسبی تاثیر تصمیمات سرمایه گذاران بر تغییرات قیمت سهام شرکت‌های مورد پژوهش، تنها شرکت‌هایی وارد فرآیند آزمون شدند که در تمامی سال‌های مورد پژوهش، سهام آن‌ها در فاصله زمانی ۲ هفته قبل و بعد از برگزاری مجمع عمومی عادی سالیانه شرکت، حداقل ۵ روز مورد معامله قرار گرفته است. تعداد این شرکت‌ها بر مبنای اطلاعات موجود در پایگاه اطلاعاتی سازمان بورس اوراق بهادار تهران مشتمل بر ۱۶۱ شرکت بوده است.

به منظور افزایش قابلیت مقایسه اطلاعات مربوط به تغییرات قیمت سهام شرکت‌های

مورد پژوهش و کاهش اثرات مربوط به سایر رویدادهای موثر بر تغییرات قیمت سهام در بازه‌های زمانی متفاوت، تنها شرکت‌هایی در فرآیند آزمون فرضیه‌ها، مورد پژوهش قرار گرفتند که مجمع عمومی عادی سالیانه آن‌ها در هر یک از سال‌های مورد پژوهش در ماه‌های خرداد و تیر برگزار شده‌است.

به منظور حذف اثرات ناشی از افزایش سرمایه و تغییرات پیش‌بینی سود هر سهم سال مالی آتی شرکت‌ها، تنها شرکت‌هایی در فرآیند آزمون فرضیه‌های مورد پژوهش قرار گرفتند که مبلغ سرمایه و پیش‌بینی سود هر سهم سال مالی آتی آن‌ها قبل و بعد از برگزاری مجمع عمومی عادی سالیانه بدون تغییر بوده‌اند.

به منظور حذف اثرات ناشی از احتمال یا برآورد تغییرات پیش‌بینی سود هر سهم سال مالی آتی شرکت‌ها توسط سرمایه‌گذاران - که در مقاطعی می‌تواند روند تغییرات قیمت سهام شرکت‌ها را تحت تاثیر قرار دهد - تنها شرکت‌هایی در فرآیند آزمون فرضیه‌ها، مورد پژوهش قرار گرفتند که مبلغ پیش‌بینی سود هر سهم سال مالی آتی آن‌ها تا ۳ ماه بعد از برگزاری مجمع عمومی عادی سالیانه نیز بدون تغییر بوده‌است.

پس از اعمال معیارهای یاد شده، در هر یک از دوره‌های زمانی پنج‌گانه مورد نظر این پژوهش تعدادی از این شرکت‌ها حایز این شرایط بودند. با توجه به این که، کم‌ترین تعداد شرکت‌های حایز این شرایط در سال ۱۳۷۹ (۱۲۱ شرکت) بود؛ بنابراین، در تمامی دوره‌های مورد نظر، مازاد بر تعداد ۱۲۰ شرکت به‌طور تصادفی حذف شد و ۱۲۰ شرکت به‌عنوان نمونه مورد پژوهش انتخاب شد.

۲-۱. شیوه بررسی گزارش حسابرسی شرکت‌ها: به منظور تعیین تغییرات تعداد بندهای کسری ذخیره و تغییرات مبلغ کسری ذخیره مورد اشاره در گزارش حسابرسی شرکت‌های مورد پژوهش، گزارش حسابرسی این شرکت‌ها که درباره صورت‌های مالی سال‌های مالی ۱۳۷۷ تا ۱۳۸۲ صادر شده‌است، مورد مطالعه قرار گرفت. در بررسی این گزارش‌ها ملاحظات زیر منظور شد:

در صورتی که در گزارش حسابرسی هر یک از ۲ سال پی‌درپی، به‌جز بندهای مربوط به کسری ذخیره، بند شرط دیگری تغییر کرده بود؛ آن شرکت از فرآیند آزمون آن دوره کنار گذاشته شد.

در صورتی که در گزارش حسابرسی، در یک بند و تحت یک عنوان واحد (به‌عنوان نمونه، کسری ذخیره مالیات) بندهای فرعی به تفکیک اجزای آن مورد (به‌عنوان نمونه،

کسری ذخیره مالیات سال‌های مختلف) نگارش شده بود، آن بندهای فرعی به صورت یک بند واحد محسوب شدند.

در گردآوری اطلاعات مربوط به تغییرات مبلغ کسری ذخیره مورد اشاره در گزارش حسابرسی، به تغییر در تعداد بندهای کسری ذخیره توجه نشده و کل مبالغ کسری ذخیره مورد اشاره در هر یک از گزارش‌های ۲ سال پی‌درپی با یکدیگر مقایسه شدند.

در گردآوری اطلاعات مربوط به تغییرات مبلغ کسری ذخیره مورد اشاره در گزارش حسابرسی، در مواردی که در گزارش حسابرسی هر یک از ۲ سال پی‌درپی، مبلغ کسری ذخیره یکی از بندها مشخص نبود، آن شرکت از فرآیند آزمون آن دوره کنار گذاشته شد. پس از اعمال ملاحظات یاد شده، در هر یک از دوره‌های زمانی پنج‌گانه مورد نظر این پژوهش، تعدادی از گزارش‌های حسابرسی حائز این شرایط بودند. با توجه به این که، کم‌ترین تعداد این موارد درباره متغیر مستقل فرضیه اول (تغییرات تعداد بندهای کسری ذخیره مورد اشاره در گزارش حسابرسی) در دوره ۷۸-۱۳۷۷ (۸۳ شرکت) بود؛ بنابراین، برای آزمون فرضیه اول در تمامی دوره‌های مورد نظر، ۸۰ شرکت به عنوان نمونه مورد بررسی انتخاب و مازاد بر این تعداد به‌طور تصادفی حذف شد. و با توجه به این که، کم‌ترین تعداد این موارد درباره متغیر مستقل فرضیه دوم (تغییرات مبلغ کسری ذخیره مورد اشاره در گزارش حسابرسی) در دوره ۸۱-۱۳۸۰ (۶۱ شرکت) بود؛ بنابراین، برای آزمون فرضیه دوم در تمامی دوره‌های مورد نظر، ۶۰ شرکت به عنوان نمونه مورد بررسی انتخاب و مازاد بر این تعداد به‌طور تصادفی حذف شد.

۳-۱. شیوه محاسبه تغییرات قیمت سهام: برای هر یک از شرکت‌های مورد پژوهش، میانگین موزون قیمت سهام شرکت (\bar{P}) در محدوده زمانی ۵ روز معاملاتی پیش از برگزاری مجمع عمومی عادی سالیانه شرکت به شرح زیر حساب شد:

$$\bar{P} = \frac{(P_1.V_1) + (P_2.V_2) + \dots + (P_5.V_5)}{V_1 + V_2 + \dots + V_5}$$

P_n : میانگین قیمت سهام شرکت در روز n ام پیش از برگزاری مجمع.

V_n : تعداد سهام معامله شده در روز n ام پیش از برگزاری مجمع.

از این مبلغ (\bar{P})، سود تقسیمی مطابق تصمیمات اتخاذ شده در مجمع عمومی عادی سالیانه شرکت (D) کسر شد. مبلغ به‌دست آمده ($\bar{P} - D$) با میانگین موزون قیمت سهام شرکت در محدوده زمانی ۵ روز معاملاتی پس از برگزاری مجمع عمومی عادی سالیانه

شرکت (که مشابه میانگین موزون قیمت سهام شرکت در محدوده زمانی ۵ روز معاملاتی پیش از برگزاری مجمع عمومی عادی سالیانه شرکت حساب شد) مقایسه شد. درصد تغییرات جبری این دو مبلغ نسبت به یکدیگر به عنوان درصد تغییرات قیمت سهام شرکت پیش و پس از برگزاری مجمع عمومی عادی سالیانه شرکت استفاده شد.

۲. شیوه گردآوری داده‌های مورد استفاده در آزمون فرضیه‌های سوم و چهارم

به منظور بررسی تاثیر افشای مبلغ کسری ذخیره مورد اشاره در گزارش حسابرسی بر تصمیم‌گیری کارشناسان و کارگزاران بورس اوراق بهادار تهران و سرمایه‌گذاران، دو گونه پرسش‌نامه طراحی شد. این دو گونه پرسش‌نامه، دربرگیرنده صورت‌های مالی حسابرسی شده سال مالی منتهی به ۲۹ اسفندماه ۱۳۸۲ یک شرکت فرضی پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران به همراه اطلاعاتی افزون بر آن، به شرح زیر بود:

- اطلاعات تصمیمات اتخاذ شده در مجمع عمومی عادی سالیانه شرکت،
- اطلاعات پیش‌بینی درآمد هر سهم سال مالی آتی شرکت،
- برخی از نسبت‌های مالی متوسط صنعت.

از پرسش‌شوندگان خواسته شد برای سهام این شرکت که در اولین روز پس از برگزاری مجمع عمومی عادی سالیانه مورد معامله قرار خواهد گرفت، قیمت پیشنهادی خود را اعلام کنند. در چینش اطلاعات گنجانده شده در این دو گونه پرسش‌نامه، موارد زیر منظور شد:

- اطلاعات این دو گونه پرسش‌نامه، کاملاً مشابه یکدیگر و تنها تفاوت آن در بند شرط گزارش حسابرس مستقل شرکت درباره کسری ذخیره مالیات سود عملکرد سال مالی مورد گزارش بود. به گونه‌ای که در پرسش‌نامه اول، مبلغ برآوردی حسابرس از کسری ذخیره مالیات شرکت به شرح زیر اعلام شده:

"مالیات عملکرد سال مالی مورد گزارش شرکت بر مبنای سود ابرازی به مبلغ ۴۴۴۵۱ میلیون ریال محاسبه و از این بابت ذخیره در حساب‌ها منظور شده است. رسیدگی‌های انجام شده توسط این موسسه حاکی از آن است که با توجه به هزینه‌های غیرقابل قبول مالیاتی برای سال مالی مورد گزارش مبلغ ۴۵۰۰ میلیون ریال کسری ذخیره مالیات در حساب‌ها وجود دارد."

و در پرسش‌نامه دوم، تنها به کسری ذخیره مالیات اشاره شد و تعیین مبلغ آن به رسیدگی و اعلام نظر مراجع مالیاتی نسبت به مالیات عملکرد سال مالی مورد گزارش منوط

شد:

"مالیات عملکرد سال مالی مورد گزارش شرکت بر مبنای سود ابرازی به مبلغ ۴۴۰۸۶ میلیون ریال محاسبه و از این بابت ذخیره در حساب‌ها منظور شده است. رسیدگی‌های انجام شده توسط این موسسه حاکی از آن است که با توجه به هزینه‌های غیر قابل قبول مالیاتی برای سال مالی مورد گزارش، مبلغ ذخیره مالیات منظور شده در حساب‌ها برای تسویه بدهی مالیاتی شرکت کافی نیست. با این وجود تعیین میزان قطعی بدهی مالیاتی و آثار مترتب آن بر صورت‌های مالی شرکت منوط به رسیدگی و اعلام نظر مراجع مالیاتی نسبت به مالیات عملکرد سال مالی مورد گزارش شرکت است."

- اطلاعاتی تصمیمات اتخاذ شده در مجمع عمومی عادی سالیانه شرکت و اطلاعاتی پیش‌بینی درآمد هر سهم سال مالی آتی شرکت، در قالبی کاملاً مشابه اطلاعاتی‌های منتشره توسط سازمان بورس اوراق بهادار تهران ارائه شدند؛ به گونه‌ای که جامعه آماری مورد پژوهش از این اطلاعات سابقه ذهنی داشته باشند.
- پیش‌بینی سود خالص (پس از کسر مالیات) سال مالی آتی شرکت به مبلغ ۴۴۴۸۸ میلیون ریال اعلام شد. به گونه‌ای که مبلغ کسری ذخیره اشاره شده در پرسش نامه اول (۴۵۰۰ میلیون ریال) بیش از ۱۰ درصد این مبلغ بوده و در مقایسه با پیش‌بینی سود خالص (پس از کسر مالیات) سال مالی آتی شرکت دارای اهمیت باشد. در این رابطه لازم به ذکر است، مطابق عرف جاری در سازمان بورس اوراق بهادار تهران، تغییرات بیش از ۱۰ درصد در سود خالص شرکت‌ها با اهمیت تلقی می‌شود.
- نسبت‌های مالی متوسط صنعت که در این پرسش‌نامه‌ها ارائه شدند، به گونه‌ای طراحی شدند که کاملاً نزدیک به نسبت‌های مالی شرکت باشند؛ تا چنانچه افراد مورد آزمون، از فنون تجزیه و تحلیل نسبت‌های مالی نیز در فرآیند تصمیم‌گیری خود استفاده کنند، با توجه به انطباق آن بر نسبت‌های مالی متوسط صنعت، این عامل مداخله‌ای در نتایج اعلام شده نداشته باشد.

از هر یک از این دو گونه پرسش‌نامه، بین هر یک از دو گروه مورد آزمون فرضیه سوم (شامل کارشناسان سازمان بورس اوراق بهادار تهران و کارشناسان شرکت‌های کارگزاری، ۴۰ نسخه، و بین گروه مورد آزمون فرضیه چهارم (سرمایه‌گذاران در شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران که برای کسب اطلاعات به ساختمان مرکزی این سازمان - ساختمان حافظ - و تالار فرعی - ساختمان سعدی - مراجعه می‌کنند) ۱۰۰ نسخه،

در دی‌ماه سال ۱۳۸۳، توزیع شد.

آزمون‌های آماری

آزمون آماری فرضیه‌های اول و دوم - مدل رگرسیون خطی ساده

واژه « رگرسیون » به معنای « بازگشت » است. بدین معنی که، مقدار یک متغیر به متغیر دیگر برمی‌گردد. این واژه را اولین بار فرانسیس گالتون^۱ در سال ۱۸۷۷ میلادی به کار برد [۱]. وی در تحقیقی متوجه شد که قد پسران خانواده با قد والدین آن‌ها مرتبط است. در رگرسیون به دنبال برآورد رابطه‌ای ریاضی و تحلیل آن هستیم. به طوری که، با آن بتوان مقدار متغیر مجهولی را با استفاده از متغیر(ها)ی معلوم تعیین کرد. سپس در همبستگی به دنبال تعیین نوع رابطه و میزان ارتباطی هستیم که متغیرها را به هم ربط می‌دهد. از آنجایی که هدف این پژوهش، بررسی ارتباط دو متغیر کمی (تغییرات تعداد بندهای کسری ذخیره و تغییرات مبلغ کسری ذخایر مورد اشاره در گزارش حسابرس و تغییرات قیمت سهام شرکت) است، و به‌ویژه که هدف اصلی، بررسی میزان این تاثیر است؛ در این گونه موارد، مناسب‌ترین ابزار تحلیل آماری، استفاده از مدل‌های رگرسیون خطی است [۵]. بنابراین، به‌منظور آزمون فرضیه‌های اول و دوم این پژوهش، دو مدل رگرسیونی به شرح زیر تعریف شده‌است:

$$\Delta P = a + b\Delta NQ + eit \quad \text{مدل اول:}$$

ΔP : تغییرات قیمت سهام شرکت (متغیر وابسته).

ΔNQ : تغییرات تعداد بندهای کسری ذخیره مورد اشاره در گزارش حسابرسی.

eit : عوامل ناشناخته.

$$\Delta P = a + b\Delta AQ + eit \quad \text{مدل دوم:}$$

ΔP : تغییرات قیمت سهام شرکت (متغیر وابسته).

ΔAQ : تغییرات مبلغ کسری ذخایر مورد اشاره در گزارش حسابرس مستقل شرکت.

eit : عوامل ناشناخته.

آزمون‌هایی که در این پژوهش انجام شد به شرح زیر است:

1. Francis Galton

آزمون معنی دار بودن کل رگرسیون

در این آزمون فرض می‌شود شیب مدل رگرسیونی (b) صفر است [۱]. به عبارت دیگر، تغییرات متغیر مستقل بر رفتار متغیر وابسته تاثیر ندارد. بنابراین، فرضیه آماری (H_0) به صورت زیر تعریف می‌شود:

$$H_0: b=0$$

در مقابل این فرضیه، فرضیه تحقیق (H_1) قرار دارد که به صورت زیر تعریف می‌شود:

$$H_1: b \neq 0$$

فرضیه تحقیق (H_1) بیان می‌دارد، حداقل یک متغیر توضیحی وجود دارد که در تغییرات متغیر وابسته موثر واقع می‌شود [۶]. به عبارت دیگر، (H_1) بر این دلالت دارد که پارامتر b صفر نیست.

در این پژوهش، برای آزمون دوطرفه (دو دامنه) اولین مدل، فرضیه‌های H_0 و H_1 باتوجه به پارامترهای مدل رگرسیونی مورد استفاده، به شرح زیر تعریف شد:

$$\begin{cases} H_0: b \neq 0 & \text{(تغییرات قیمت سهام، رابطه معنی داری با تغییرات تعداد بندهای کسری ذخیره ندارد.)} \\ H_1: b \neq 0 & \text{(تغییرات قیمت سهام، رابطه معنی داری با تغییرات تعداد بندهای کسری ذخیره دارد.)} \end{cases}$$
 و برای آزمون دوطرفه (دو دامنه) دومین مدل، فرضیه‌های H_0 و H_1 باتوجه به پارامترهای مدل رگرسیونی مورد استفاده، به شرح زیر تعریف شد:

$$\begin{cases} H_0: b \neq 0 & \text{(تغییرات قیمت سهام، رابطه معنی داری با تغییرات مبلغ کسری ذخایر گزارش حسابرس ندارد.)} \\ H_1: b \neq 0 & \text{(تغییرات قیمت سهام، رابطه معنی داری با تغییرات مبلغ کسری ذخایر گزارش حسابرس دارد.)} \end{cases}$$
 برای آزمون فرضیه‌های یاد شده، از آزمون (t) استفاده شد. در مواردی که مقدار حساب شده برای آماره آزمون (t) از مقدار بحرانی t در یک سطح معنی دار ۵ درصد (حداکثر خطای قابل پذیرش) تجاوز کرد، فرضیه H_0 رد و فرضیه H_1 تایید شد. و در مواردی که مقدار حساب شده برای آماره آزمون (t) از مقدار بحرانی t در یک سطح معنی دار ۵ درصد (حداکثر خطای قابل پذیرش) کم تر بود، فرضیه H_0 تایید و فرضیه H_1 رد شد.

بررسی فرضیه‌های مدل رگرسیونی

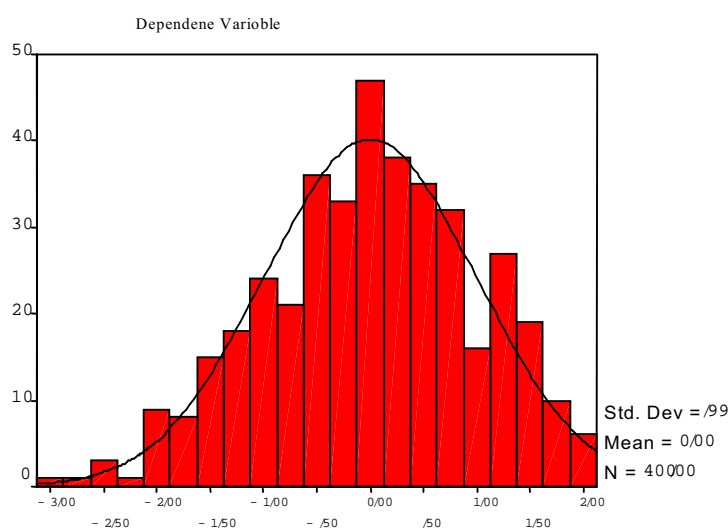
مدل‌های رگرسیونی هنگامی معتبر هستند که از فرضیه‌های خاصی پیروی کنند [۱]. عمده‌ترین این فرضیه‌های عبارتند از:

- نرمال بودن داده‌ها،
- همسانی واریانس‌ها،

• مستقل بودن داده‌ها.

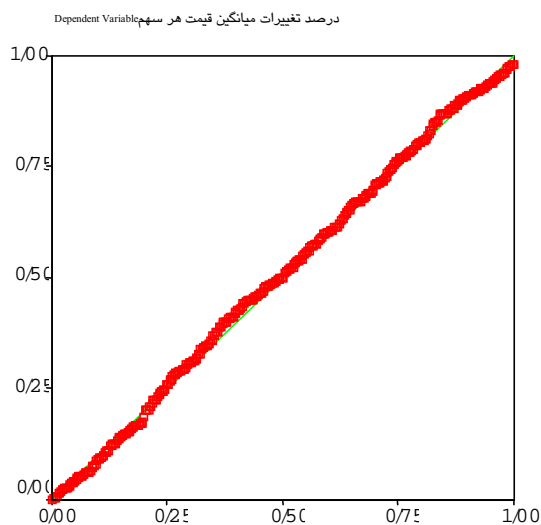
در این پژوهش، فرضیه‌های یاد شده بر روی مقادیر باقی‌مانده حاصل از مدل‌ها به شیوه زیر بررسی شدند:

نرمال بودن داده‌ها: نرمال بودن داده‌ها با استفاده از هیستوگرام و نمودار احتمال نرمال ($P-P.plot$) ارزیابی شدند. به‌عنوان نمونه، همان‌طور که در نمودار شماره (۱) ملاحظه می‌شود، توزیع داده‌ها تقریباً منطبق بر الگوی توزیع نرمال است.

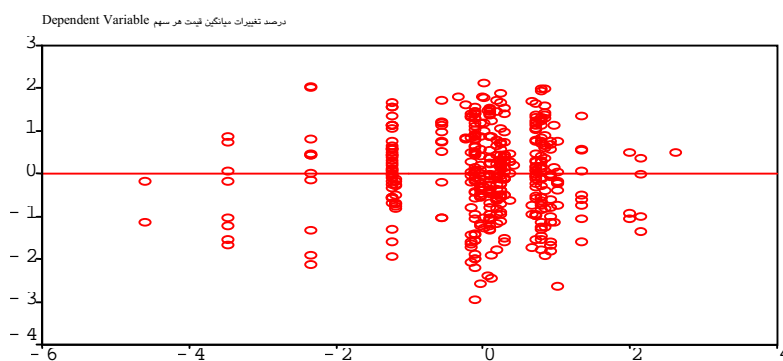
نمودار ۱. هیستوگرام توزیع نرمال داده‌ها

در نمودار احتمال نرمال ($P-P.plot$) نیز همانند نمودار شماره (۲)، چنان‌چه داده‌های مشاهده‌شده حول خط ۴۵ درجه متمرکز باشند. گویای توزیع نرمال داده‌ها است.

نمودار ۲. نمودار احتمال نرمال (P - P.plot)

همسانی واریانس‌ها: همسانی واریانس‌ها با استفاده از نمودار مقادیر باقی مانده در مقابل مقادیر پیش‌بینی شده مورد ارزیابی قرار گرفتند. چنانچه نمودار مقادیر باقی مانده در مقابل مقادیر پیش‌بینی شده از الگوی خاصی پیروی نکند می‌تواند نشان‌دهنده همسانی واریانس‌ها باشد. (نمودار شماره ۳)

نمودار ۳. نمودار مقادیر باقی مانده در مقابل مقادیر پیش‌بینی شده

مستقل بودن داده‌ها: با توجه به این که نمونه مورد پژوهش در این تحقیق، مجموعه‌ای از شرکت‌های مختلف فعال در صنایع متفاوت هستند، فرض کلی بر آن است که به طور مستقل از یکدیگر عمل می‌کنند و داده‌های مورد آزمون از یکدیگر مستقل هستند.

آزمون آماری فرضیه‌های سوم و چهارم - مقایسه میانگین دو جامعه آماری
 بسیاری از فرضیه‌های پژوهشی در علوم انسانی به منظور مقایسه دو جامعه آماری انجام می‌گیرد [۵]. این فرضیه‌ها را «فرضیه‌های تطبیقی»^۱ می‌نامند. برای آزمون این نوع فرضیه‌ها (چنانچه میانگین پذیر باشند) می‌توان از مراحل آزمون فرض آماری برای میانگین دو جامعه استفاده کرد. مراحل این آزمون به شرح زیر است:
فرضیه‌ها: فرضیه‌های این آزمون، یکی از حالات سه گانه زیر را دارد:

$$\left\{ \begin{array}{l} H_0 : \mu_1 \leq \mu_2 \\ H_1 : \mu_1 > \mu_2 \end{array} \right. \quad \left\{ \begin{array}{l} H_0 : \mu_1 \leq \mu_2 \\ H_1 : \mu_1 > \mu_1 \end{array} \right. \quad \left\{ \begin{array}{l} H_0 : \mu_1 = \mu_2 \\ H_1 : \mu_1 \neq \mu_2 \end{array} \right.$$

آماره آزمون: وقتی نمونه‌ها از دو جامعه نرمال با انحراف معیار نامعلوم انتخاب شوند، توزیع نمونه‌گیری آماره، t استیودنت است.

مقدار بحرانی: سطح زیر منحنی بر حسب نوع آزمون، α و توزیع نمونه‌گیری $\bar{X}_1 - \bar{X}_2$ تعریف می‌شود.

تصمیم‌گیری: مقایسه مقدار بحرانی و آماره آزمون مشخص خواهد کرد که آیا H_0 تایید یا رد می‌شود. چنانچه آماره آزمون در ناحیه H_0 قرار گیرد، H_0 در سطح اطمینان مورد نظر تایید شده، در غیر این صورت رد می‌شود.

برای آزمون فرضیه‌های سوم و چهارم این تحقیق از آزمون‌های دونمونه‌ای استفاده شد. بر این مبنا، فرضیه‌های H_0 و H_1 با توجه به پارامترهای مورد استفاده، به شرح زیر تعریف می‌شود:

$$\left\{ \begin{array}{l} H_0 : \mu_1 = \mu_2 \quad \text{میانگین قیمت سهام پیشنهادشده توسط افراد مطلع از کسری ذخایر مورد اشاره} \\ \quad \text{در گزارش حسابرسی، تفاوت معنی داری با میانگین قیمت سهام پیشنهادشده} \\ \quad \text{توسط افراد غیرمطلع از آن ندارد.} \\ \\ H_1 : \mu_1 \neq \mu_2 \quad \text{میانگین قیمت سهام پیشنهادشده توسط افراد مطلع از کسری ذخایر مورد اشاره} \\ \quad \text{در گزارش حسابرسی، تفاوت معنی داری با میانگین قیمت سهام پیشنهادشده} \\ \quad \text{توسط افراد غیرمطلع از آن دارد.} \end{array} \right.$$

آزمون یاد شده بسته به این است که واریانس دو گروه (σ_1^2 و σ_2^2) با هم همسان هستند یا نه. بنابراین پیش از آزمون فرض‌های یادشده لازم است فرض همسانی واریانس‌ها به صورت زیر آزمون شود:

$$\left\{ \begin{array}{l} H_0 : \sigma_1^2 = \sigma_2^2 \\ H_1 : \sigma_1^2 \neq \sigma_2^2 \end{array} \right.$$

آزمون همسانی واریانس‌ها با استفاده از آزمون لون انجام می‌شود. برای اجرای تمامی آزمون‌های آماری موردنظر در این پژوهش از نرم‌افزار آماری SPSS^{۱۴} استفاده شده است.

یافته‌های پژوهش

خلاصه نتایج به دست آمده در رابطه با هریک از فرضیه‌های این پژوهش به شرح زیر است:
 « فرضیه اول در سطح اطمینان ۹۵ درصد رد شد. یعنی، می‌توان گفت که تغییرات قیمت سهام با تغییرات تعداد بندهای گزارش حسابرسی مستقل در مورد کسری ذخایر شرکت رابطه معنی داری ندارد.»

« فرضیه دوم در سطح اطمینان ۹۵ درصد تایید شد. یعنی، می‌توان گفت که تغییرات قیمت سهام با تغییرات مبلغ کسری ذخایر مورد اشاره در گزارش حسابرسی مستقل شرکت رابطه معکوس دارد.»

« فرضیه سوم در سطح اطمینان ۹۵ درصد تایید شد. یعنی، می‌توان گفت که افشای مبلغ برآوردی کسری ذخایر در گزارش حسابرسان - در مقایسه با مواردی که بدون ذکر مبلغ برآوردی آن صرفاً به عدم کفایت ذخایر اکتفا می‌شود - در تصمیم‌گیری کارشناسان و کارگزاران سازمان بورس اوراق بهادار تهران تاثیر دارد.» و

« فرضیه چهارم در سطح اطمینان ۹۵ درصد رد شد. یعنی، می‌توان گفت که افشای مبلغ برآوردی کسری ذخایر در گزارش حسابرسان - در مقایسه با مواردی که بدون ذکر مبلغ

برآوردی آن صرفاً به عدم کفایت ذخایر اکتفا می‌شود - در تصمیم‌گیری سرمایه‌گذاران تاثیر ندارد.»

نتیجه‌گیری

همان‌طور که از یافته‌های این تحقیق مشاهده می‌شود، از یک طرف بین تغییرات مبلغ کسری ذخیره مورد اشاره در گزارش حسابرس شرکت و تغییرات قیمت سهام شرکت رابطه معنی‌داری مشاهده شده است؛ اما از سوی دیگر، بین میانگین قیمت پیشنهادی توسط سرمایه‌گذاران مطلع و غیرمطلع از مبلغ کسری ذخیره مورد اشاره در گزارش حسابرس شرکت تفاوت معنی‌داری مشاهده نشده است؛ بنابراین، این احتمال وجود دارد که رابطه بین تغییرات مبلغ کسری ذخیره مورد اشاره در گزارش حسابرس شرکت و تغییرات قیمت سهام شرکت ناشی از توجه تصمیم‌گیرندگان به محتوای گزارش حسابرس مستقل شرکت نباشد، بلکه ناشی از وجود رابطه معنی‌دار بین تغییرات مبلغ کسری ذخیره مورد اشاره در گزارش حسابرس شرکت و تغییرات قیمت سهام شرکت باشد که به تبع آن موجب تغییرات در قیمت سهام شرکت نیز می‌شود. به عبارت دیگر، این احتمال وجود دارد، شرکت‌ها در مواقعی که وضعیت مالی و سودآوری مناسبی ندارند، تمایل بیشتری به کم‌تر برآورد کردن ذخایر حسابداری داشته باشند و کاهش قیمت سهام آن‌ها در این مواقع ناشی از وضعیت نامناسب مالی و سودآوری آن‌ها و نه ناشی از توجه تصمیم‌گیرندگان به محتوای گزارش حسابرس مستقل شرکت باشد.

پیشنهادها

یافته‌های تحقیق حاکی از آن است که هرچند تغییرات تعداد بندهای گزارش حسابرس در مورد کسری ذخایر شرکت، تاثیر معنی‌داری بر قیمت سهام ندارد اما با توجه به تاثیر معنی‌دار تغییرات مبلغ کسری ذخایر مورد اشاره در گزارش حسابرس مستقل بر قیمت سهام، از این رو توصیه می‌شود که:

حسابرسان مستقل شرکت‌ها، در هنگام نگارش گزارش حسابرسی، در حد امکان نسبت به ارائه مبلغ برآوردی کسری ذخایر مشاهده شده در حساب‌های شرکت اقدام کنند. تمهیدات لازم توسط نهادهای مربوط برای جلب توجه بیشتر سرمایه‌گذاران و استفاده‌کنندگان از صورت‌های مالی به موارد اشاره شده در گزارش حسابرس مستقل

شرکت اندیشیده شود.

در تدوین استانداردهای حسابرسی، به موضوع برآورد حسابرسان از ذخایر مورد نیاز در صورت‌های مالی شرکت توجه بیشتری شود. پیشنهاد می‌شود در تدوین این استانداردها، بر لزوم ارائه مبلغ برآوردی کسری ذخیره مشاهده شده در حساب‌های شرکت تاکید شود. سازمان بورس اوراق بهادار تهران، حسابرسان معتمد بورس را ملزم به ارائه مبلغ برآوردی کسری ذخیره مشاهده شده در حساب‌های شرکت کند.

منابع

۱. آذر، عادل. (۱۳۷۷). "آمار و کاربرد آن در مدیریت - جلد دوم - تحلیل آماری"، سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)، چاپ سوم.
۲. ارباب سلیمانی، عباس، و نظری، محمود (۱۳۷۸). "اصول حسابرسی - جلد اول"، تهران، سازمان حسابرسی، چاپ ششم.
۳. ارباب سلیمانی، عباس (۱۳۷۹). "اصول حسابرسی - جلد دوم"، تهران، سازمان حسابرسی، چاپ چهارم.
۴. امیر اصلانی، حامی (۱۳۸۳). "نقش اقتصادی حسابرسی در بازارهای آزاد و بازارهای تحت نظارت"، تهران، سازمان حسابرسی.
۵. دلاور، علی (۱۳۷۶). "مبانی نظری و علمی پژوهش در علوم انسانی و اجتماعی"، انتشارات رشد.
۶. ساده، مهدی. (۱۳۷۵). "روش‌های تحقیق با تاکید بر جنبه‌های کاربردی"، نشر ناشر مولف.
۷. کمیته فنی سازمان حسابرسی (۱۳۷۷). "استانداردهای حسابرسی"، لازم الاجرا از تاریخ ۱۳۷۸/۰۱/۰۱، تهران، سازمان حسابرسی.
۸. کمیته فنی سازمان حسابرسی (۱۳۸۰). "استانداردهای حسابداری"، لازم الاجرا از تاریخ ۱۳۸۰/۰۱/۰۱، تهران، سازمان حسابرسی.
۹. نیکخواه آزاد، علی، (۱۳۷۷) "بیانیه مفاهیم بنیادی حسابرسی"، تهران، سازمان حسابرسی.
10. American Accounting Association (1966). A statement of Basic Accounting Theory (Evanston: American Accounting Association).
11. Armen A. Alchian and William R. Allen (1964). Exchange and Production Theory in Use (california: Wadsworth Publishing Co).
12. Accounting Principles Board, Statement No.4,(1970). "Basic Concepts and Accounting Principles Underlying Financial Statements of Business Enterprises" (New York: American Institute of Certified Public

Accountants.

13. Eugene F. Fama and Arthur B. Laffer(1971). "Information and Capital Markets" Journal of Business.
14. Graham D. L. Dodd and S. Cottle (1961). "Security Analysis", New York, McGrawHill.
15. J.Fred Weston and Eugene F. Brigham, "Managerial Finance", The Dryden Press, Illinois,
16. Melvin F. Shakun (1978). Cost-benefit Analysis of Auditing, Research Study No.3, Commission on Auditors` Responsibilities (New York: American Institute of Certified Public Accountants, Inc.
17. Milton Feriedman (1953). "The Methodology of Positive Economics", Essays in Positive Economics (Chicago: University of Chicago Press).
18. Michael C.Jensen and William H.Meckling (1946). "Theory of the Firm: Managerial Behavior, Agency Costs and Ownership Structure, "Journal of Financial Economics.
19. Sekaran, Uma (1992). "Research Methods for Business:a skill Building Approach" ,John Willey&sons, Ed.2.
20. Robert K. Mautz & Hussein A. Sharaf (1961). The Philosophy of Auditing (Evanston: American Accounting Association.
21. Wallace, Wanda A. (1980). The Economic Role of the Audit in free and Regulated Markets The Touche Ross & Co. Aid to Education Program.